

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Mondiale rechtvaardigheid afdwingen

Oorlog, noodzaak, en verzetsrechten van 's werelds misdeelden

Olsthoorn, J.

DOI

[10.5117/ANTW2019.1.004.OLST](https://doi.org/10.5117/ANTW2019.1.004.OLST)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Olsthoorn, J. (2019). Mondiale rechtvaardigheid afdwingen: Oorlog, noodzaak, en verzetsrechten van 's werelds misdeelden. *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 111(1), 45-62. <https://doi.org/10.5117/ANTW2019.1.004.OLST>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Mondiale rechtvaardigheid afdwingen

Oorlog, noodzaak, en verzetsrechten van 's werelds misdeelden

Johan Olsthoorn

ANTW III (1): 45–62

DOI: 10.5117/ANTW2019.1.004.OLST

Abstract

Enforcing Global Justice: War, Necessity and Rights of Armed Resistance of the World's Poor

Global justice theorists have long focused on the nature and grounds of duties of the affluent to alleviate the plight of the global poor and to realize justice worldwide. The last few years has seen a flurry of work that shifts perspective to the agency and remedial rights of the global poor. Suppose due assistance is not forthcoming. Could this give the severely deprived a just cause to secure their basic rights by armed force? If so, under which conditions is it all-things-considered morally permissible for them to resort to violence? This article contrasts two possible ways of grounding and conceptualizing remedial rights of armed resistance against economic injustice. Some modern global justice-based accounts endow the global poor with limited rights to wage defensive war to force the affluent to comply with duties of global justice. The old right of necessity conditionally entitles the severely deprived to use armed force to secure access to privately-owned resources and spaces to meet urgent needs. While lethal force will on both accounts be seldom all-things-considered morally permissible in practice, my analysis reveals that the old right of necessity is, for better or worse, a more capacious ground for armed resistance than modern human rights of subsistence, as it sidesteps the issues of indeterminate and underdetermined moral liability.

Keywords: Global justice; human right to subsistence; the right of necessity; the ethics of war; global poverty

Inleiding¹

Lange tijd heeft het filosofisch denken over mondiale rechtvaardigheid zich vooral gericht op de aard, reikwijdte, en gronden van de plichten van de welgestelden om armen wereldwijd te helpen. De laatste jaren zijn enkele studies verschenen die het perspectief verschuiven naar de positie en rechten van de armsten zelf. Wat mogen zij moreel gezien doen om verwerkelijking van hun (mensen-)rechten te bespoedigen? Stel dat verschuldigde materiële steun laakbaar uitblijft. Kan dit de allerarmsten een rechtvaardige grond geven om realisatie van hun basisrechten af te dwingen met behulp van geweld?

Een aantal filosofen heeft deze vraag recent instemmend beantwoord. Het verzaken van plichten van mondiale rechtvaardigheid, zo stellen zij, kan individuen moreel aansprakelijk (*morally liable*) maken om defensief geweld (jegens lijf en goederen) te ondergaan van de zijde van de misdeelden. Structureel plichtsverzuim zou 's werelds misdeelden in uiterste situaties zelfs een recht op oorlogvoering te geven: 'a right held by individuals to use lethal force in defence of their fundamental collective and individual rights' (Fabre 2012: 97). De principiële rechtvaardigheid van zogeheten 'subsistence wars' aanvaardend, bepleiten deze filosofen dat ernstige economische onrechtvaardigheid zoals onderwerping aan extreme armoede een rechtvaardige grond is voor een verdedigende oorlog – hier begrepen als: collectief dodelijk geweld (Luban 1980; Fabre 2012: 97-129, 2014: 416-425; Lippert-Rasmussen 2017: 447).² De standaardtheorie herkent deze rechtvaardige grond voor oorlog niet en moet daarom herzien worden.

Diezelfde denkers geven evenwel ruitelijk toe dat hun revisionistische rechtvaardige oorlogsdoctrine nauwelijks tot geen praktische implicaties heeft. Rechtvaardige *subsistence wars* zijn theoretisch mogelijk maar in de praktijk hoogstonswaarschijnlijk. Het hebben van een rechtvaardige grond is namelijk geen voldoende voorwaarde voor een rechtvaardige oorlog. Om

1 Voor behulpzaam commentaar is dank verschuldigd aan Anne Polkamp, Ronald Tinnevelt en een anonieme recensent voor dit tijdschrift, alsmede aan deelnemers aan het Yaoundé PhD seminar 2018 in Kameroen, waar ideeën uit dit artikel gepresenteerd zijn.

2 Dit artikel zal mogelijke verschillen tussen 'redistributive wars' (Lippert-Rasmussen 2013, 2017; Pogge 2013), 'resource wars' (Tadros 2014) en 'subsistence wars' onbenoemd laten. De laatste term zal ik onvertaald laten en in brede zin gebruiken voor elke collectieve gewapende strijd met dodelijk geweld begonnen in reactie op economische onrechtvaardigheid. Voor een uitstekend Nederlandstalig overzicht van het debat, zie Peperkamp & Tinnevelt (2017).

moreel toegestaan te zijn moet oorlogvoering bovendien proportioneel en een laatste redmiddel zijn, alsook een redelijke kans op succes hebben. Nooddruftigen zullen nagenoeg nooit aan deze voorwaarden kunnen voldoen. Om te beginnen doet hun gebrek aan middelen alle redelijke hoop vervlieden om hun oorlogsdoelen met eerlijke middelen te bereiken. 's Werelds misdeelden kunnen dit morele obstakel misschien vermijden door machtige bondgenoten te laten vechten namens hen (Fabre 2012: 117). Maar dan nog zal het opnemen van de wapenen ter verdediging van levensonderhoud vrijwel nooit voldoen aan het noodzakelijke laatste-redmiddel criterium vanwege het institutionele (en niet kinetische) karakter van onderwerping aan extreme armoede (Pogge 2013: 103-105).

Bovendien zullen *subsistence wars* vrijwel nooit het *ad bellum* proportionaliteitscriterium vervullen, volgens welke een oorlog alleen begonnen mag worden als deze naar verwachting meer moreel goed dan kwaad zal veroorzaken. Dit mede vanwege onbepaalde en onderbepaalde morele aansprakelijkheid van de welgestelden om defensief letsel (*harm*) te ondergaan. Normaliter, 'one cannot know of most individual members of the affluent communities whether they are in fact derelict in their duties of justice towards the distant poor' (Fabre 2012: 123). En in geval van gerede twijfel dienen mensen als onschuldig beschouwd te worden – zelfs als we weten dat sommigen (onbekend wie) moreel schuldig zullen zijn. Daarenboven, als we wel individuele morele verantwoordelijkheid voor het schenden van rechten op levensonderhoud kunnen vaststellen, dan zullen individuele schendingen meestal te gering zijn om morele aansprakelijkheid te creëren om serieus defensief letsel te ondergaan. Het doden van onschuldigen is moreel gezien veel erger dan het doden van mensen die moreel aansprakelijk zijn fataal letsel te verduren (d.i. die hun recht op leven in dit opzicht verbeurd hebben). Een defensieve oorlog ter wille van levensonderhoud die én gevochten wordt tegen personen die niet-aansprakelijk zijn voor zulk geweld én voldoet aan het *ad bellum* proportionaliteitsbeginsel is moeilijk voorstelbaar (Lippert-Rasmussen 2017: 451-452).

Deze observaties vormen geen kritiek: oorlog is een vreselijk kwaad en dit zou gereflecteerd moeten worden in hoge drempels voor moreel toelaatbaar dodelijk geweld. Er zijn andere vormen van niet-jegens-personen-gericht verzet waar mondiale misdeelden mogelijk rechtmatig hun toevlucht tot zouden kunnen nemen ter bescherming van hun basisrechten. Dat extreem berooiden de verzetsrechten die oorlogsethici hebben erkend zelden rechtmatig kunnen uitoefenen is voor Caney (2015) dan ook reden om verzetsrechten tegen mondiale onrechtvaardigheid te bespreken buiten het kader van de rechtvaardige-oorlogstheorie om. Dit artikel houdt vast

aan dat kader zonder de aanvullende waarde van Caney's analyse in twijfel te trekken.³ Ik zal de aandacht evenwel verleggen naar een alternatieve rechtvaardige grond voor verzetsrechten van mondiale misdeelden – een grond die, interessant genoeg, de morele obstakels van on(der)bepaalde morele aansprakelijkheid omzeilt. Deze rivaliserende grond is het traditionele recht van noodzaak, zoals verdedigd door onder meer Hugo Grotius (1583-1645) en Samuel Pufendorf (1632-1694). Het recht van noodzaak staat het nooddruftigen toe om privébezittingen en -ruimtes te gebruiken om ernstige nood te verlichten zonder toestemming van de eigenaar, mits die laatste niet even slecht af is. Onlangs is een aantal pogingen gedaan om dit eeuwenoude idee nieuw leven in te blazen en relevant te maken voor een globaliserende wereld (b.v. Risse 2012; Mancilla 2016, 2017). Ook Cécile Fabre vindt historische steun voor haar moderne verzetsrechten in Grotius' recht van noodzaak (Fabre 2012: 103-105, 2014: 416).

Dit artikel betoogt dat het distinctieve karakter en de theoretische kracht van deze doctrine evenwel miskend wordt in het huidige debat. Ter correctie zal ik een aantal verschillen in normatieve vorm tussen 'oude' rechten van noodzaak en 'moderne' mensenrechten van levensonderhoud blootleggen.⁴ Schending van beide rechten kan een rechtvaardige grond zijn voor gebruik van gewapend geweld en, *in extremis*, zelfs voor *subsistence wars*. Beide rechten genereren dus tweede-orde verzetsrechten, wat hen tot *afdwingbare* eerste-orde rechten maakt. Mijn stelling is dat verzetsrechten die stutten op 'oude' rechten van noodzaak gemakkelijker voldoen aan de overige noodzakelijke condities voor rechtmatig gebruik van dodelijk geweld dan zij die gegrond zijn in 'moderne' mensenrechten. Dit omdat de problemen van onderbepaalde en onbepaalde morele aansprakelijkheid niet spelen bij het recht van noodzaak. Het zal de lezer misschien teleurstellen dat mijn ambities in dit artikel uitsluitend theoretisch zijn. Ik zal noch het 'oude' recht van noodzaak verdedigen, noch uitspraak doen over de principiële rechtvaardigheid of praktische rechtmatige uitvoerbaarheid van *subsistence wars*. Mijn doel is het nader bestuderen en

3 Een rechtvaardige oorlog veronderstelt een legitiem doelwit. Volgens Caney (2015: 59) zit er evenwel veelal geen 'clearly defined unified agent' achter mondiale onrechtvaardigheid. Dit artikel herneemt het vraagstuk of welgestelden een legitiem doelwit zijn van (dodelijk) geweld vanwege verzaking van plichten van mondiale rechtvaardigheid.

4 Daarmee borduurt dit artikel voort op Olsthoorn (2018). Die laatste bijdrage analyseert de verschillende wijzen waarop Mathias Risse en Hugo Grotius de idee dat de aarde ons collectief bezit is aanwenden om morele restricties op uitsluitende eigendomsregimes te plaatsen.

theoretiseren van tweede-orde rechten (en in het bijzonder: verzetsrechten). Daartoe is het nuttig twee rivaliserende gronden voor zulke rechten te contrasteren.

1. Moderne plichten van mondiale rechtvaardigheid

Laten we aannemen dat de welgestelden rechtvaardigheidsplichten hebben om hun deel te doen om extreme armoede wereldwijd te verlichten. Neem verder aan dat deze verplichtingen de tegenhangers zijn van het mensenrecht op levensonderhoud. In Fabres optiek houdt dit mensenrecht stand tegen de hele mensheid en geeft het aanspraak op ‘the material resources without which they could not hope to live a minimally decent life’ (2012: 97). Vergelijk Henry Shue’s notie van basale rechten: ‘everyone’s minimum reasonable demands upon the rest of humanity’ (1980: 19). Basaal betekent hier dat deze rechten verzekerd (d.i. niet-precair) moeten zijn vooraleer individuen enig ander recht kunnen uitoefenen of realiseren. Rechten op levensonderhoud (d.i. op minimale materiële zekerheid) zijn basaal in deze zin, net zoals rechten op fysieke veiligheid. Dergelijke *subsistence rights* geven volgens Shue een ieder aanspraak op ‘unpolluted air, unpolluted water, adequate food, adequate clothing, adequate shelter, and minimal preventive public health care’ (1980: 23; vgl. Mancilla 2016: 66-67). Onderwerping aan extreme armoede middels de voorzienbare effecten van oneerlijke wereldwijde economische instituties en ditto handelsregimes schendt deze basisrechten.

Fabre (2012: 115) wijst erop dat individuen ‘meta-rechten’ hebben om hun fundamentele eerste-orde rechten te beschermen.⁵

‘For it would be incoherent, on the one hand, to claim that individuals’ fundamental interests in life-saving resources and basic freedoms are important enough to be protected by rights, and on the other hand, to deny that individuals’ interests in the protection of those rights is important enough to be protected by a right to defend those rights themselves.’

Tweede-orde rechten zijn gegrond in het belang van het beschermen van eerste-orde rechten (zoals het mensenrecht om niet onderworpen te worden aan extreme armoede). Dit werpt de vraag op wat voor tweede-orde

5 Vgl. Caney (2015: 60) en het juridische idee van *remedial rights*, besproken in Kimel (2002).

rechten 's werelds armsten verkrijgen als gevolg van economische onrechtvaardigheid. Kunnen zij of hun bondgenoten in principe het recht verwerven om hun basisrechten te verzekeren middels dodelijk geweld, zoals Fabre en andere *subsistence war*-theoretici betogen?

In het huidige debat wordt deze vraag benaderd door de verschillende typen plichten van mondiale rechtvaardigheid te analyseren waarvan het verzuim tot mensenrechtenschendingen leidt.⁶ Zulke verplichtingen kunnen ofwel *bijstandgebaseerd* zijn: alleen al het vermogen verstokenen te helpen creëert verplichtingen van rechtvaardigheid om dit te doen tegen zekere persoonlijke kosten. Ofwel *bijdragegebaseerd*: de rechtvaardigheid vereist dat we die armoede verlichten die gecreeërd of instandgehouden wordt door onze handelingen.⁷ Kan verzuim van eenderwelke plicht een rechtvaardige grond vormen voor defensieve oorlog? Luban heeft deze vraag instemmend beantwoord. Volgens hem is schending van bijstandgebaseerde verplichtingen een rechtvaardige grond voor 'a war for subsistence' (1980: 177). Indien '[country] A is morally obligated to give food to [country] B, and assuming that B's sole purpose in fighting is to procure food, a defence by A would be an unjust war'. Algemener beschouwt Luban basisrechten van veiligheid en levensonderhoud als 'worth fighting for' (1980: 175). Fabre stelt eveneens dat 'breaches of their right to receive help give the very deprived a just cause for waging a war against the affluent' (2012: 110). Gezien de ernst van dergelijke rechtenschennis – elke dag sterven duizenden kinderen wereldwijd aan vermijdbare armoedegerelateerde ziekten – is het in haar ogen *ad hoc* om te stellen dat verzaking van bijstandgebaseerde verplichtingen nimmer reactief gebruik van geweld rechtvaardigt.

Fabre geeft toe dat 'positieve', bijstandgebaseerde verplichtingen meestal als onafdwingbaar worden gezien, net als liefdadigheid. Dit omdat deze

6 Een daaraan logisch voorafgaande mogelijkheid is dat nooddruftigen een tweede-orde recht hebben om basisrechten gewapenderwijs af te dwingen *zonder* dat iemand hen onrecht aangedaan heeft. Immers, niet alleen schending maar ook bescherming van eerste-orde rechten kan een bron zijn van tweede-orde verzetsrechten. Het idee dat de allerarmsten een zelfverdedigingsrecht kunnen hebben om dodelijk geweld te gebruiken tegen onschuldigen om hun basisrechten, hoe zwaarwegend ook, af te dwingen is evenwel uiterst discutabel. Zo heeft zich in de ethiek van zelfverdediging een brede consensus ontwikkeld dat het altijd moreel ongeoorloofd om opzettelijk *innocent threats* en *innocent aggressors* te doden (b.v. Otsuka 1994; cf. Barry & Overland 2016: 177, 185-187).

7 Dit zijn niet de enige type gronden waarop verantwoordelijkheden van rechtvaardigheid om wereldwijde armoede te verlichten kunnen stoelen. Barry & Overland (2016: 3) noemen verder associatie- en voordeelgebaseerde verantwoordelijkheden. Daar geen van beiden tot dusver is opgenomen in het debat over *subsistence wars*, negeer ik deze hier.

verplichtingen noch streng noch veeleisend zouden zijn. De strengheid (*stringency*) van verplichtingen wordt bepaald door de mate waarin ze de plichthouder inperken (d.i. handelingen van haar moreel verbieden). De veeleisendheid (*demandingness*) van verplichtingen wordt afgemeten aan de hoogte van de kosten die de plichthouder in geval van verzuim dient te accepteren ter compensatie van hen die daardoor onrecht aangedaan is (Barry & Øverland 2016: 6-8). Afdwingbare verplichtingen zijn over het algemeen zowel streng als veeleisend. Velen zijn van mening dat niemand gedwongen mag worden om behoeftigen te helpen, maar dat bijdragegebaseerde verplichtingen wel dwang billijken. Daarop inhakend heeft Thomas Pogge (2005: 55) betoogd dat extreme armoede ‘negatieve’ plichten om anderen geen schade te berokkenen schendt: ‘we are harming the global poor by foreseeably subjecting them to avoidable severe poverty’. Hoge invoertarieven maken dat Afrikaanse landbouw- en fabrieksproducten nauwelijks voet aan de grond krijgen in Westerse markten, terwijl Westerse producenten hun gewassen met behulp van landbouwsubsidies onder de kostprijs kunnen dumpen in *the global South*, daarmee lokale boeren uit de markt prijzend. Rechtvaardigheid verplicht de welgestelden om ‘s werelds armsten te compenseren voor het gedwongen opleggen aan hen van ‘an institutional order that foreseeably produces avoidable human rights deficits’ (Pogge 2005: 61). De kracht van Pogges bijdragegebaseerde argument voor mondiale armoedeverlichting ligt erin dat deze onkwetsbaar is voor de tegenwerping dat ‘positieve’ plichten om te helpen ‘onafdwingbaar’ zijn.

Om dezelfde reden richten voorstanders van de principiële rechtvaardigheid van *subsistence wars* zich met name op bijdragegebaseerde rechtvaardigheidsplichten. Gerhard Øverland (2011)⁸ en Kasper Lippert-Rasmussen (2013, 2017) hebben de conditionele stelling verdedigd dat *als* we strenge en veeleisende bijdragegebaseerde verplichtingen hebben om mondiale armoede te verlichten, plichtsverzuim ons *dan* moreel aansprakelijk maakt om een bepaalde mate van defensief letsel te ondergaan. Øverland behandelt een aantal bezwaren tegen deze conditionele these, uiteenlopend van een beroep op de verwaarloosbaarheid van individuele bijdragen tot de ondoorzichtigheid van de causale verbanden tussen individuele bijdragen en mensenrechtenschendingen. Gemeenschappelijk aan al die bezwaren is dat ze morele aansprakelijkheid proberen los te koppelen van bijdragegebaseerde verplichtingen van mondiale rechtvaardigheid.

8 Een herziene versie van Øverland (2011) is verschenen in Barry & Øverland (2016: 173-194).

Øverland stelt dat al zulke pogingen om morele aansprakelijkheid weg te verklaren tegelijk de verplichtingen van mondiale rechtvaardigheid non-stringent maken, en dus *question-begging* zijn. Kasper Lippert-Rasmussen (2013: 67) heeft eveneens beredeneerd dat als Pogges empirische analyse van de oorzaken van mondiale armoede klopt, redistributieve oorlogen in principe moreel rechtvaardigbaar zijn.

Volgens genoemde filosofen is onrechtvaardige onderwerping aan extreme armoede dus in principe een rechtvaardige grond voor gebruik van collectief dodelijk geweld. Aannemende dat er sprake is van dergelijke onderwerping, volgt het nog niet dat 's werelds armsten ook daadwerkelijk rechtmatig de wapens op kunnen nemen om hun basisrechten op levensonderhoud te verzekeren. Een rechtvaardige grond is immers een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor geoorloofd defensief geweld. Om deze reden ontkent Luban dat 'any infringement of socially basic human rights is a *casus belli*: here as elsewhere in the theory of just war the doctrine of proportionality applies' (1980: 175). Pogge merkt op dat redistributieve oorlogen (zoals hij ze noemt) altijd ongerechtvaardigd zullen zijn aangezien ze 'no realistic prospect of success' zullen hebben en 'unnecessary' zullen zijn (2013: 106). En Fabre geeft toe dat *subsistence wars* hoogstwaarschijnlijk vergeefs, en dus in tegenspraak met het *ad bellum* succes criterium, zullen zijn. Heeft een gewapende strijd van 's werelds armsten tegen oplegging van een onrechtvaardig systeem enige kans op slagen, bijvoorbeeld met 'guerrilla' of 'terror-like' methoden (Øverland 2011: 284)? Het antwoord is ontzunderend: 'None whatsoever' (Fabre 2012: 117).⁹ Niettemin, benadrukt Fabre, 'subsistence wars can on principle be just' – en deze conclusie is theoretisch significant, aangezien ze herziening vereist van de standaardtheorie van rechtvaardige oorlog (Fabre 2012: 129).¹⁰

9 Lippert-Rasmussen (2017: 461-462) probeert dezelfde conclusie te ontwijken middels de redenering dat de standaardtheorie van rechtvaardige oorlog theoretisch inadequaat is: de success- en laatste-redmiddel criteria zouden, zoals gewoonlijk begrepen, veel te restrictief zijn.

10 De theoretische mogelijkheid van alles-in-ogenschouw-genomen rechtvaardige *subsistence wars* is volgens mij een noodzakelijke premisse voor de claim dat schending van het mensenrecht op levensonderhoud een rechtvaardige grond voor oorlog is. Want om een rechtvaardige grond voor oorlog te zijn moet een rechtenschending niet alleen voorzienbaar en intentioneel dodelijk geweld rechtvaardigen, het moet ook mogelijk zijn dit geweld rechtmatig (d.i. in lijn met de overige rechtvaardige-oorlogsprincipes) toe te passen. Als het om wat voor reden dan ook principieel moreel ontoelaatbaar is om op een bepaald type rechtenschending te reageren met oorlogvoering, kan deze rechtenschending geen rechtvaardige grond voor oorlog genoemd worden.

Er is nog een bijkomende reden waarom de tweede-orde verzetsrechten waar moderne *subsistence war*-theoretici de aandacht op vestigen praktisch onuitoefenbaar zijn. Opzettelijk of voorzienbaar geweld tegen onschuldige (d.i. moreel niet-aansprakelijke) personen is moreel erger, en dus moeilijker te rechtvaardigen, dan vergelijkbaar geweld tegen schuldige personen. Morele aansprakelijkheid (*moral liability*) is een technische term binnen de ethiek. Berts morele aansprakelijkheid jegens Ana om een bepaald letsel te verduren van haar betekent dat Bert het recht tegenover Ana verbeurd heeft dat Ana niet die mate van letsel oplegt aan hem. Iemand kan geen onrecht aangedaan worden door toebrenging door de juiste persoon van die mate van letsel waarvoor hij moreel aansprakelijk is. Het is moreel niet toegestaan om je te verzetten tegen toebrenging van dat letsel waarvoor je moreel aansprakelijk bent (McMahan 2009: 8-10). Dit zijn allemaal breedgeaccepteerde conceptuele claims.

Laten we aannemen dat Øverland gelijk heeft: het is incoherent te claimen dat vermogenden strenge en veeleisende bijdragegebaseerde rechtvaardigheidsverplichtingen hebben om mondiale armoede te verlichten, en tegelijk slachtoffers elk recht te ontzeggen om zich te verdedigen tegen overeenkomstige economische onrechtvaardigheid. Ongeacht of de welgestelden moreel schuldig of enkel moreel verantwoordelijk zijn voor het opleggen van economische structuren die armen wereldwijd onrechtvaardig schaden,¹¹ zullen er twee probleempunten zijn rond de morele aansprakelijkheid van de eersten.¹² Allereerst, voor zowel bijstand- als bijdragegebaseerde verplichtingen geldt dat individuen alleen legitiem doel van verdedigend geweld zijn voorzover zij moreel verantwoordelijk zijn voor vermijdbare armoedegerelateerde sterfgevallen en ontberingen. Bemiddeld zijn is op zichzelf geen grond (Øverland 2011: 288). Bemiddelden zullen in verschillende gradaties verantwoordelijk zijn voor het lot van de mondiale berooiden, afhankelijk van de mate waarin ze hun rechtvaardigheidsplichten hebben verzaakt. Voor velen zal individuele verantwoordelijkheid zeer

11 Voor het verschil tussen morele verantwoordelijkheid en morele schuld als gronden voor morele aansprakelijkheid, zie McMahan (2005). Morele verantwoordelijkheid is een bredere notie dan schuld: we kunnen moreel verantwoordelijk zijn voor een rechteninbreuk (*rights infringement*) zonder iets misdaan te hebben. Morele verantwoordelijkheid voor een rechtsinbreuk waarvoor de getroffenene niet moreel aansprakelijk is, is volgens McMahan een noodzakelijke conditie van morele aansprakelijkheid voor defensief dodelijk geweld.

12 Vergelijk Charles Beitz's kritische bespreking van twee tegenwerpingen tegen het bestaan van een mensenrecht op levensonderhoud: (1) 'no practicable assignment of responsibilities' zou mogelijk zijn voor deze mensenrechten; en (2) zulke verantwoordelijkheden, als ze al toegekend kunnen worden, zouden niet gewichtig genoeg zijn om reden tot handelen te geven (2015: 537-538).

beperkt zijn, wat hen moreel aansprakelijk maakt voor minimaal defensief geweld. Toebrenging van letsel in exces hiervan doet hen onrecht aan; om moreel toelaatbaar te zijn moet dit onrecht ten minste gecompenseerd worden door het morele goed waarin de gewapende strijd naar verwachting resulteren zal. Het is zeer goed indenkbaar dat de welgestelden slechts moreel aansprakelijk zullen zijn voor zo'n minimale hoeveelheid defensief letsel dat ieder aanvangen van een *subsistence war* onvermijdelijk disproportioneel zal zijn.

Naast dit probleem van onderbepaalde morele aansprakelijkheid is het normaliter niet mogelijk te weten 'of most individual members of the affluent communities whether they are in fact derelict in their duties of justice towards the distant poor' (Fabre 2012: 123). De institutionele (en niet kinetische) aard van onderwerping aan extreme armoede maakt het lastig te bepalen wie precies moreel verantwoordelijk is voor armoedegerelateerde ontberingen en in welke mate. En in geval van gerede twijfel moeten we mensen als onschuldig beschouwen. Het volgt dat zelfs als we van mening zijn dat economische onrechtvaardigheid in principe een rechtvaardige grond voor oorlog is, iedere *subsistence war* niettemin in de praktijk ongeoorloofd zal zijn omdat het niet mogelijk is te bepalen wie een legitiem doel is. Om al deze redenen zijn *just subsistence wars* eerder 'a theoretical exercise than a practical possibility' (Mancilla 2016: 10).

Het is belangrijk in te zien dat onderbepaalde en onbepaalde morele aansprakelijkheid het gebruik van geweld om basisrechten van levensonderhoud te verzekeren ontoelaatbaar maken vanwege het type tweede-orde rechten dat moderne *subsistence war*-theoretici toekennen aan 's werelds armsten. Het argument van Fabre en co. rust niet op een recht om met dwang de hulpbronnen benodigd voor realisering van basisrechten te verkrijgen. Veeleer is hun claim dat de allerarmsten en hun bondgenoten het tweede-orde recht hebben om de rechtvaardigheidsplichten van de welgestelden af te dwingen. De armsten hebben het recht om met geweld de vermogenden aan hun plicht te houden, niet om gewapenderwijs die goederen te verkrijgen die de vermogenden hen verschuldigd zijn (Øverland 2011: 283; Fabre 2012: 121). Om deze reden vereist rechtmatige uitoefening van deze tweede-orde rechten specificatie van benodigde morele verantwoordelijkheid – want volgens dit argument is gewapend verzet alleen gerechtvaardigd om hen die momenteel hun rechtvaardigheidsplichten verzuimen te dwingen hun deel te doen. Deel twee van dit artikel schetst een alternatief model voor verzetsrechten van mondiale misdeelden – één waar de problemen van onderbepaalde en onbepaalde morele aansprakelijkheid niet van toepassing op zijn.

2. Oude rechten van noodzaak

Cécile Fabre, de voornaamste voorstander van de rechtvaardigbaarheid van *subsistence wars*, heeft beargumenteerd dat verzaking van zowel bijstand als bijdragegebaseerde rechtvaardigheidsplichten individuen een legitiem doel van dodelijk geweld kan maken. Naast deze twee typen plichtsverzuim identificeert ze nog een derde potentiële rechtvaardigingsgrond voor *subsistence wars*: traditionele rechten van noodzaak (Fabre 2012: 103-105). Zoals uitgewerkt door Grotius en Pufendorf, staat dit recht het eenieder die in dringende nood verkeert toe om hulpbronnen en ruimtes die privébezit zijn te gebruiken zonder toestemming van de eigenaar. Schending van dit recht is een mogelijke *casus belli*. Zoals Thomas Hobbes schreef: 'it is permitted by the right of nature for people living in extreme need to take other people's things, even by force' (1668: 30.18). Fabre ziet deze traditionele rechtvaardiging als inadequaat. Defensief verzet ter verkrijging van 'property that is rightfully ours for the fact that we need it to survive is less permissive than my account' (2014: 416). Dit moge zo zijn.¹³ In wat volgt zal ik argumenteren dat het 'oude' recht van noodzaak evenwel geen last heeft van de on(der)bepaalde morele aansprakelijkheid die Fabres tweede-orde rechten om *subsistence wars* te voeren praktisch onuitoefenbaar maken.

Het bestaan van het recht van noodzaak was breed geaccepteerd door filosofen en theologen in de late Middeleeuwen en vroegmoderne tijd, niet-tegenstaande voortdurende onenigheid over de aard, grond, en condities van dit recht. In navolging van Mancilla (2016, 2017) beperk ik mijn discussie van het recht van noodzaak hier tot de ideeën van Grotius en Pufendorf. Beide vroegmoderne denkers fundeerden het recht op noodzaak in een theorie van privé-eigendom en territoriale rechten – en niet, zoals vaak beweerd wordt, in een natuurrecht op levensonderhoud. De aarde, stelden zij, is oorspronkelijk ons gemeenschappelijk bezit. Alle uitsluitende territoriale en eigendomsrechten zijn conventioneel van aard. Beide filosofen vroegen zich af: hoe omvattend een stelsel van exclusieve rechten over hulpbronnen en ruimtes zouden mensen hebben ingesteld vanuit deze initiële positie van algemeen gemeenschappelijk bezit?

Zowel Grotius als Pufendorf achtte het irrationeel en onredelijk om exclusieve rechtenstelsels op te zetten die zo strict zijn dat berooiden moreel genoodzaakt zijn de hongersdood te sterven wanneer de rijken verzaken

13 Het is lastig na te gaan of dit klopt: vaak is een verzetstheorie minder restrictief in één opzicht, en stringenter in een ander.

verschuldigde steun te verstrekken. ‘Can any Human Institution bind me with such a force, that in case another Man neglects his Duty towards me, I must rather die, than recede a little from the ordinary and the regular way of acting?’ (Pufendorf 1729: II.6.5). Privé-eigendom was daarom ingesteld met de billijke restrictie dat ‘in a Case of absolute Necessity, that antient Right of using Things, as if they still remained common, must revive, and be in full Force’ (Grotius 1625: II.2.6.2). Dergelijke noodzaak heft het privébezit niet op. Nee, het recht op noodzaak geeft nooddruftigen slechts rechten om private hulpbronnen of ruimte te *gebruiken* (zonder toestemming van de eigenaar) om spoedeisende noden te verlichten. Het genereert ‘a Right to enjoy in common those Things that are already become the Properties of other Persons’ (1625: II.2.6.1). Behoeftigen krijgen dus geen privé-eigendom over de hulpbronnen waar ze gebruiksrecht in hebben. ‘This then is a Sort of Right to take, without a Right of acquiring’ (1625: III.13.1.1). Vandaar dat Grotius zonder interne tegenspraak een plicht van restitutie kon verdedigen ter compensatie van de eigenaar voor het gebruik van wat nu eenmaal haar goederen zijn en blijven (1625: II.2.9; III.12.1.1; III.17.1; vgl. Pufendorf 1729: II.6.6). Het recht van noodzaak kan alleen als laatste redmiddel aangewend worden en goederen mogen niet afgenomen worden van iemand die even slecht af is (Grotius 1625: II.2.7-8; Pufendorf 1729: II.6.6).

Grotius en Pufendorf conceptualizeerden de afdwingbare gebruiksrechten die we in nood hebben als zijnde zelf een type eigendomsrechten: gebruiksrechten in goederen die aan een ander toebehoren. (Bezit en eigendomsrechten moeten onder geen beding met elkaar verward worden. Bezit is, net als ernstige nood, een grond van eigendomsrechten.) Het recht van noodzaak limiteert daarom de reikwijdte van territoriale en eigendomsrechten zelf: beiden zijn ingesteld ‘with this favourable Exception’ dat het bezit gebruikt mag worden door anderen in acute nood (Grotius 1625: II.2.6.4). De exclusieve rechten die personen kunnen claimen op grond van hun privébezit zijn dus nooit zo verreichend dat ze het recht omvatten om gebruik van hun eigendom te ontzeggen aan nooddruftigen. In de woorden van Pufendorf: ‘the Power and Privilege of *Propriety* doth not reach so far as that the things may not be taken away without the Owner’s Consent’ in geval van nood (1729: II.6.5). Het recht op noodzaak is zeker geen kwestie van liefdadigheid; integendeel, er spruiten afdwingbare claim-rechten en zelfs eigendomsrechten (namelijk gebruiksrechten) uit voort (Grotius 1625: II.2.6.4).¹⁴ Sterker, het

14 Grotius en Pufendorf schaarde deze gebruiksrechten onder de civiel-rechtelijke categorie van ‘erfdienstbaarheid’ (*servitude*): zakelijke rechten die goederen toebehorend aan

onrechtmatig achterhouden van benodigheden voor berooiden is een potentiële rechtvaardige grond voor gewelddadig en zelfs dodelijk verzet: wanneer een gang naar de rechter niet voorhanden is, mag eenieder eigenstandig met geweld zijn rechten verdedigen (1625: II.1.2.1-2).

De vroegmoderne eigendomsgeënte conceptie van rechten komt ons vreemd voor. Recente pogingen om het oude recht van noodzaak te revitaliseren zien deze buitenissige eigenschappen over het hoofd en vervormen Grotius' and Pufendorfs ideeën om ze in te passen in bekend kader. Mancilla, bijvoorbeeld, begrijpt het recht van noodzaak als een moreel voorrecht om inbreuk te maken op eigendomsrechten van anderen (2016: 76). Daarmee suggereert ze een rechtsconflict dat er niet is: de eigendomsrechten van eigenaren strekken immers nooit zo ver dat zij berooiden het gebruik van hun goederen mogen ontzeggen. In haar ogen is het recht van noodzaak 'a concrete expression' van basisrechten van levensonderhoud, waarbij de laatste het instellen van instituties vereist die toegang tot noodzakelijke goederen en ruimtes voor allen verzekert (2016: 65). Ze behandelt het recht op noodzaak dus als een tweede-orde recht: een recht om hulpbronnen die aan een ander toebehoren te nemen, gebruiken, of bezetten, dat ontstaat door de onrechtmatige niet-realisatie van mensenrechten van levensonderhoud (2016: 3). Dit recht is volgens haar daarom alleen van toepassing op noden veroorzaakt door 'human-made, structural causes' (2016: 65).

In mijn lezing daarentegen is het oude recht van noodzaak een eerste-orde recht dat eenieder heeft op grond van het sociale contract van eigendom (en niet vanwege een natuurrecht op levensonderhoud).¹⁵ Onrechtmatig handelen is om deze reden geen noodzakelijke voorwaarde voor activering van het recht. De grootgrondbezitter wiens land bezet is door daklozen die nergens anders heen kunnen, kan hun uitzetting daarom niet rechtvaardigen door te zeggen dat *hij* zijn plichten van rechtvaardigheid vervuld heeft. Dit, omdat de gebruiksrechten van de krakers niet volgen uit onrechtmatig

anderen bezwaren. 'A Power over other Mens Things, is what the *Civilians* term *Service*' (Pufendorf 1729: I.1.19). Voor Grotius' typering van gebruiksrechten als vormen van *dominium* (eigendomsrechten), zie Grotius 1926: II.33-44.

15 Zie Olsthoorn (2018: 196-212) voor uitgebreidere bespreking van de structuur en grond van Grotius' recht op noodzaak. Merk op dat het recht op noodzaak, zoals traditioneel begrepen, slechts van beperkte toepassing is (Mancilla 2017: 608). Aangezien het slechts een gebruiksrecht geeft op benodigde hulpbronnen in geval van nood, kan het recht van noodzaak de verdelende rechten van armen wereldwijd noch uitdrukken, noch vervangen. Een principe van mondiale verdelende rechtvaardigheid blijft noodzakelijk om iedereen moreel eigendom te geven over een eerlijk deel van de hulpbronnen en ruimtes op deze aarde.

handelen van de grootgrondbezitter. Met andere woorden: hun recht is een eerste-orde en geen tweede-orde recht. Mochten verstokenen onrechtmatig weerhouden worden om privébezit te gebruiken om hun basisnoden te vervullen, dan geeft *die* onrechtvaardigheid (een schending van hun recht van noodzaak) tweede-orde rechten, waaronder in laatste instantie een recht om proportioneel geweld te gebruiken tegen zich onrechtmatig verzettende eigenaren.

Laat ons de tweede-orde rechten die ontstaan door schending van oude rechten van noodzaak vergelijken met zij die voortspruiten uit schending van moderne mensenrechten op levensonderhoud. Structurele verschillen tussen beide eerste-orde rechten, zo zal ik betogen, maken dat de tweede-orde verzetsrechten die zij genereren ook verschillen. Zoals aangegeven, creëert het oude recht van noodzaak gebruiksrechten in goederen/ruimtes van anderen. Welke goederen en ruimtes, vraagt u? Eenderwelke. Mondiale misdeelden hebben in laatste instantie claim-rechten op elke hulpbron die hun basisnoden kan verlichten tot de acute nood geledigd is. Bezitsrechten van anderen sluiten dit gebruiksrecht nimmer uit. Wanneer welgestelden 's werelds armen de toegang ontzeggen tot benodigde goederen/ruimtes, schenden zij de eigendomsrechten van de armen. Daarmee maken de welgestelden zich letterlijk schuldig aan een vorm van diefstal. Paradoxaal genoeg zijn het dus hun eigen eigendomsrechten (in goederen die toebehoren aan bemiddelden) die de allerarmsten zouden verdedigen in Grotiaanse *subsistence wars*. Deze inkadering binnen een theorie van eigendom heeft belangrijke implicaties voor de tweede-orde verzetsrechten die voortkomen uit schendingen van het recht van noodzaak. Deze schendingen funderen namelijk direct en onmiskenbaar morele aansprakelijkheid voor proportioneel verdedigend letsel: eenieder die zonder goede reden behoeftigen gebruik van zijn goederen ontzegt, wordt *ipso facto* moreel aansprakelijk voor dit letsel.

De besproken moderne verzetsrechten, daarentegen, stutten in geval van bijstandgebaseerde plichten op het eerste-orde recht om noodzakelijke hulpbronnen te verkrijgen van anderen voor levensonderhoud. In het geval van bijdragegebaseerde plichten is het verzetsrecht gestoeld in het substantiële recht om niet onderworpen te worden aan extreme armoede. In beide gevallen zien we het verzetsrecht geconfronteerd met het tweeledige probleem van onbepaalde en onderbepaalde morele aansprakelijkheid. Per slot van rekening hebben de mondiale misdeelden volgens Fabre en co. slechts een rechtvaardige grond om geweld jegens welgestelden te gebruiken teneinde 'getting them to comply' (Fabre 2012: 121). Maar dat laatste

vereist dat eerst uitgevogeld moet worden wie totdusver precies in gebreke is gebleven betreffende haar rechtvaardigheidsplichten, en in welke mate.

Moderne *subsistence-war* theoretici blijven dus beginnen met de verplichtingen van de bemiddelden. Vandaar dat zij alleen tweede-orde verzetsrechten erkennen om naleving van mondiale rechtvaardigheidsplichten af te dwingen. De door hen erkende tweede-orde rechten van berooiden wereldwijd geven primair uitdrukking aan de afdwingbaarheid van plichten van mondiale rechtvaardigheid, en niet aan de afdwingbaarheid van individuele rechten op levensonderhoud. Vandaar dat *subsistence-war* theoretici ook geen verzetsrechten van de allerarmsten erkennen om hun rechten op levensonderhoud te garanderen wanneer deze bedreigd worden door armoede waar niemand moreel verantwoordelijk voor is (preciezer: die niet ontstaat door verzuim van plichten van mondiale rechtvaardigheid). Het 'oude' model van Grotius en Pufendorf daarentegen grondt verzetsrechten primair in het recht van noodzaak en niet in eventuele corresponderende plichten van rechtvaardigheid (zelfs al impliceert de laatste-redmiddel voorwaarde dat in de huidige welvarende wereld rechten van noodzaak alleen uitgeoefend kunnen worden als verplichtingen van mondiale rechtvaardigheid systematisch onvervuld blijven).

In de praktijk zal het zelden alles-in-ogenschouw-genomen moreel toegestaan zijn om collectief dodelijk geweld te gebruiken ter verdediging van rechten van noodzaak. De *ad bellum* proportionaliteits-, laatste-redmiddelen succescriteria zullen vrijwel altijd alle vormen van oorlogvoering ter verdediging van deze rechten moreel ongeoorloofd maken. We moeten dus concluderen dat eventuele voorstanders van het recht op noodzaak, net als *subsistence-war* theoretici, de verstokenen op deze aarde verzetsrechten toekennen die zij niet rechtmatig kunnen uitoefenen. Niettemin zijn de onderliggende redenen voor deze onuitoefenbaarheid significant anders. Fabres tweede-orde verzetsrechten zijn onuitoefenbaar in de diepe zin dat hun concrete specificatie om epistemische redenen praktisch onmogelijk is. Er kan geen inhoud gegeven worden aan verzetsrechten om navolging van mondiale rechtvaardigheidsplichten af te dwingen in zoverre het praktisch onmogelijk is om te bepalen wie schuldig is aan plichtsverzuim, en in welke mate. Verzetsrechten die gegrond zijn in het recht van noodzaak, daarentegen, kunnen wel degelijk volledig uitgespeld worden. Dit is zo, zelfs als bijkomende morele restricties die het gebruik van dodelijk geweld reguleren de uitoefening van deze rechten verbiedt: deze restricties zijn immers inperkend, en niet constitutief, voor het verzetsrecht.

Conclusie

Zijn er situaties waarin 's werelds armsten het recht hebben om gewapend of zelfs dodelijk geweld te gebruiken om hun laakbare ellende te verlichten? Dit artikel heeft twee typen tweede-orde verzetsrechten geanalyseerd welke recent onderwerp zijn geweest van filosofische reflectie: de één stutende op het moderne recht op levensonderhoud, de ander volgend uit het oude recht van noodzaak. Mijn vergelijking richtte zich op de uitoefenbaarheid van beide verzetsrechten: welke morele condities limiteren de uitoefening van deze rechten of maken deze zelfs onmogelijk? Ik heb laten zien dat twee inperkende condities (onbepaalde en onderbepaalde morele aansprakelijkheid) alleen gelden voor het moderne verzetsrecht, verdedigd door *subsistence war*-theoretici. Dit omdat dit tweede-orde recht voortvloeit uit afdwingbare plichten van rechtvaardigheid en niet – zoals geldt voor het oude recht van noodzaak – uit afdwingbare individuele rechten. Mijn analyse beoogt onze greep op de conceptuele en theoretische middelen die ons ter beschikking staan te vergroten. Ik heb noch gepleit voor de theoretische superioriteit van de ene set rechten over de andere, noch heb ik uitspraak gedaan over de rechtvaardigheid van dodelijk geweld in reactie op economische onrechtvaardigheid.

Laat mij besluiten met een opmerking over het karakter van tweede-orde rechten. Deze rechten – die per definitie voortvloeien uit de schending of voor de bescherming van eerste-orde rechten – zijn vooralsnog nauwelijks onderwerp van filosofische analyse geweest. Dit artikel suggereert dat de vorm die deze tweede-orde rechten krijgen (d.i. op wat en tegen wie ze morele claims, machten, immuniteiten, en voorrechten geven) afhangt van de aard en inhoud van de onderliggende substantiële deontische notie. In het bijzonder heb ik voorgesteld dat tweede-orde rechten die voortspruiten uit de niet-realiserende van afdwingbare verplichtingen structureel verschillen van diegene die gefundeerd zijn in de schending van substantiële rechten – zelfs als deze laatste rechten correlerende plichten hebben. Als we willen weten wat het betekent voor rechten of plichten om afdwingbaar te zijn, zullen we karakters verschillen tussen tweede-orde rechten verder moeten onderzoeken.

Bibliografie

- Barry, C., en Øverland, G. (2016) *Responding to Global Poverty: Harm, Responsibility, and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beitz, C.R. (2015) The Force of Subsistence Rights, in: R. Cruft, S. Matthew Liao en M. Renzo (reds.), *Philosophical Foundations of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, pp. 535-551.
- Caney, S. (2015) Responding to Global Injustice: On the Right of Resistance, *Social Philosophy and Policy* 32, no. 1: 51-73.
- Fabre, C. (2012) *Cosmopolitan War*. Oxford: Oxford University Press.
- Fabre, C. (2014) Rights, Justice and War: A Reply, *Law and Philosophy* 33 (3), pp. 391-425.
- Grotius, H. (2005) [1625] *The Rights of War and Peace*, 3 vols, red. Richard Tuck. Indianapolis: Liberty Fund.
- Grotius, H. (1926) [1631] *The Jurisprudence of Holland*, red. R.W. Lee. Oxford: Clarendon Press.
- Hobbes, Th. (2012) [1668] The Latin *Leviathan*, in: N. Malcolm (red.) *Leviathan*, 3 vols. Oxford: Clarendon Press.
- Kimel, D. (2002) Remedial Rights and Substantive Rights in Contract Law, *Legal Theory* 8 (3), pp. 313-338.
- Lippert-Rasmussen, K. (2013) Global Justice and Redistributive Wars, *Law, Economics and Philosophy* 1 (1), pp. 65-86.
- Lippert-Rasmussen, K. (2017) Pogge, Poverty and War, *Politics, Philosophy & Economics* 16 (4), pp. 446-469.
- Luban, D. (1980) Just War and Human Rights, *Philosophy & Public Affairs* 9 (2), pp. 160-181.
- Mancilla, A. (2016) *The Right of Necessity: Moral Cosmopolitanism and Global Poverty*. London: Rowman & Littlefield.
- Mancilla, A. (2017) What the Old Right of Necessity Can Do for the Contemporary Global Poor, *Journal of Applied Philosophy* 34 (5), pp. 607-620.
- McMahan, J. (2005) The Basis of Moral Liability to Defensive Killing, *Philosophical Issues* 15, pp. 386-405.
- McMahan, J. (2009) *Killing in War*. Oxford: Clarendon Press.
- Olsthoorn, J. (2018) Two Ways of Theorizing Collective Ownership of the Earth, in: J. Penner en M. Otsuka (reds.) *Property Theory: Legal and Political Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 187-213.
- Otsuka, M. (1994) Killing the Innocent in Self-Defence, *Philosophy & Public Affairs* 23 (1), pp. 74-94.
- Øverland, G. (2011) 602 and One Dead: On Contribution to Global Poverty and Liability to Defensive Force, *European Journal of Philosophy* 21 (2), pp. 279-299.
- Peperkamp, L., en Tinnevelt, R. (2017) Rechtvaardige Oorlog en Mondiale Rechtvaardigheid: Het Probleem van Hulpbronnenoorlogen, *Tijdschrift voor Filosofie* 79 (4), pp. 643-681.
- Pogge, Th. (2005) Severe Poverty as a Violation of Negative Duties, *Ethics & International Affairs* 19 (1), pp. 55-83.
- Pogge, Th. (2013) Poverty and Violence, *Law, Economics and Philosophy* 1 (1), pp. 87-110.
- Pufendorf, S. (1729) [1672] *Of the Law of Nature and Nations*, vert. Basil Kennett. London: printed for J. Walthoe et al.
- Risse, M. (2012) *On Global Justice*. Princeton: Princeton University Press.
- Shue, H. (1980) *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Tadros, V. (2014) Resource Wars, *Law and Philosophy* 33 (3), pp. 361-389.

Over de auteur

Johan Olsthoorn is universitair docent politieke theorie aan de Universiteit van Amsterdam en postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven (2015-21). Van zijn hand verscheen recent onder meer 'Grotius and the Early Modern Tradition,' in *The Cambridge Handbook of the Just War* (2018: 33-56); 'Grotius on Natural Law and Supererogation,' *Journal of the History of Philosophy* (in press); 'Grotius and Pufendorf,' in *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics* (in press).